

УДК 347.64(438)

О. Є. Карпенко,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

ochepil@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1841-882X

ОПІКА НАД ДІТЬМИ У СОС-ДИТЯЧИХ МІСТЕЧКАХ ПОЛЬЩІ

Статтю присвячено витокам становлення СОС-дитячих містечок у Польщі, нормативно-правовому забезпеченню їхнього функціонування. Окреслено завдання, форми і методи опікунсько-виховної діяльності СОС-дитячих містечок. Розкрито позитивні і негативні сторони функціонування СОС-дитячих містечок і виховання у них дітей. Звернено увагу на роль СОС-матері у вихованні дітей. Обґрунтовано шляхи розв'язання проблеми опіки над дітьми у Польщі.

Ключові слова: дитина, інституційна форма опіки, виховання, СОС-мати, Польща.

Постановка проблеми. Для кожного суспільства актуальними завжди були і є пошук та вдосконалення різноманітних форм опіки, опікунсько-виховної системи, формування сприятливої атмосфери у природному середовищі людини. Кожна держава, враховуючи традиції, культуру, етнопедагогічні засади опіки і виховання, визначає власні шляхи подолання цього явища. Європейські країни орієнтуються на визнання інституту прийомної сім'ї, де оптимально створені необхідні умови для проживання і виховання дитини. У контексті сучасних проблем організації опіки над сиротами в Україні цінним є досвід Польщі. Опікунська діяльність, починаючи з актів милосердя, філантропії, поступово почала набирати більш організованого характеру. Видатні польські діячі із різних суспільних верств зуміли організувати різноманітні форми опіки і допомоги дітям: притулки, сиротинці, виховні осередки. Їхня діяльність є неоціненним внеском у розвиток опікунської теорії і практики. Це важливо з погляду на історичну і географічну близькість обох держав, наявність різноманітних форм опіки. Сьогодні на увагу заслуговує СОС-дитяче містечко, на діяльність якого впливають історичний досвід, традиції, віросповідання, соціально-економічна ситуація країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції міжнародного досвіду опіки дітей, педагогічні та правові засади діяльності СОС-дитячих містечок лягли в основу численних досліджень науковців. Теорія і практика опікунства, форми опікунсько-виховної роботи висвітлені у працях польських вчених (С. Бадора, Ю. Бронгель, Г. Гаєвська, А. Кельм, Д.-К. Мажец, Я. Рачковська, Б. Чердрецька та ін.). Зміст діяльності та інтеграція дітей у СОС-дитячих містечках розкрито у публікаціях польських науковців (І. Кешковська, Є. Ковальський, М. Лобоцький, А. Р). Різні аспекти діяльності СОС-дитячих містечок в окремих країнах світу висвітлено у творчому доробку австрійських дослідників (В. Вислозіл, К. Гонзаль, Г. Райнпрехт, В. Хільвег, Г. Шрайбер). У полі зору вітчизняних науковців соціальні напрями діяльності СОС-дитячих містечок (Л. Скрипник), проблеми підготовки педагогічних працівників, вихователів до роботи з дітьми-сиротами (О. Власова, О. Карпенко, Р. Корнійко, В. Оржеховська). Н. Романова та Т. Білявська висвітлюють особливості польської моделі дитячого будинку та розкривають її адаптацію до українських реалій. Окремим аспектам опіки та виховання дітей у Польщі присвячено публікації Х. Дзюбинської, Т. Забутої, О. Карпенко, Н. Савченко, Ю. Якима та ін. Педагогічні ідеї засновника СОС-дитячих містечок в Австрії Германа Гмайнера та їх реалізація в опікунській системі Польщі частково висвітлена автором [1]. Проте незважаючи на значну кількість наукових розвідок із окресленої проблеми, питання СОС-дитячих містечок у Польщі та їх місце у системі опіки над дітьми поки що не стало предметом спеціального дослідження. Потребують вивчення виток становлення та розвиток СОС-дитячих містечок у Польщі, педагогічний інструментарій опіки дітей.

Мета статті – проаналізувати теоретичний доробок польських науковців та досвід діяльності інституційних форм опіки, з яким автор мала змогу безпосередньо ознайомитися під час перебування на стипендії ім. Лейна Кіркланда в Університеті імені Адама Міцкевича (м. Познань) та узагальнити його, висвітлити історію заснування СОС-дитячих містечок Польщі й педагогічні засади надання ними опіки дітям.

Виклад основного матеріалу. Для Польщі характерною є різноманітність форм опіки, серед яких вагоме місце займає СОС-дитяче містечко (Wioski Dziecięcy SOS) – недержавна інституція повної опіки над дітьми сімейного типу. Перші спроби опіки над дітьми започатковано ще на початку ХХ ст., коли виникли сиротинські гнізда, костюшківські села. Спроба організувати СОС-дитяче містечко за взірцем австрійських вчених була зроблена в 1960 р. Точкою відліку є лист-прохання австрійському педагогові Г. Гмайнеру про надання плану будівництва типового SOS-Kinderdorf. Дозвіл отримано у лютому 1961 р. Будівництво першого містечка у м. Білгорай було довготривалою затяжною будівлею, позаяк громадськість намагалася дотриматися усіх норм. Офіційне відкриття СОС-дитячого містечка відбулося 31 травня 1984 р. Щодо наступних містечок, то заснування їх було дещо простішим. 5 грудня 1991 р.

відкрито містечко у Красніку, у 2000 р. – у Седльцах, у 2006 р. – у Карліне. Усі вони функціонують на засадах гмайнеровської концепції SOS-Kinderdorf Австрії, Міжнародної організації SOS-Kinderdorf International. Окрім цих містечок, Фундація "Майя" при допомозі Польсько-німецької фундації заснувала дитяче містечко у Райску (1994), яке функціонує на дещо інших засадах [2: 30–32]. Окрім цього, у Любліні (1992) відкрито СОС-будинки молоді – недержавну опікунсько-виховну інституцію для дітей з СОС-дитячих містечок, які продовжують навчання у різних типах понад гімназійних шкіл [3: 187–188].

СОС-дитячі містечка Польщі прийняли педагогічні принципи австрійських SOS-Kinderdorf, а саме: СОС-мати, брати і сестри, будинок, СОС-дитяче містечко. Їхньою метою є допомога кожній дитині, яка б належала до своєї сім'ї, виростала в атмосфері любові, поваги і захищеності, а також створення дітям умов для всебічного розвитку, задоволення їхніх фізичних і психічних потреб, підготовка до самостійного життя і допомога у виборі майбутньої професії. Містечко дає можливість дітям-сиротам, занедбаним і безпритульним дітям налагодити постійні сімейні зв'язки, жити відповідно до своєї культури і релігії, допомагає виявити індивідуальні здібності, зацікавлення і талант.

СОС-дитяче містечко складається з кільканадцяти сімей, які проживають в 10–15 односімейних будинках на великій території, де розміщені ігровий і спортивний майданчики, приміщення для педагога, психолога, логопеда, адміністративно-господарської служби. Кожна сім'я має свій будинок, який є головним місцем проживання. Кожна дитина має своє ліжко, шафу, іграшки, наближені до природних умови проживання, визначені обов'язки, наприклад, опіка над молодшими тощо. Діти відвідують державні дошкільні заклади і школи, оскільки метою є інтеграція установи з місцевою спільнотою, що забезпечить підготовку дітей до нормального, повноцінного суспільного життя. Територія містечка – відкрита. Виняток складає містечко у Седльцах, оскільки розташоване поблизу об'їзної дороги і заболочених ділянок.

До містечок приймають дітей віком до десяти років, хоча можуть бути прийняті і старші діти, якщо мають молодших братів і сестер, і їх рівень відповідає інтелектуальному розвитку. У кожній сім'ї проживає від 6 до 8 дітей. Сьогодні тут перебувають природні і соціальні сироти. СОС-матері допомагає самотня і бездітна жінка, яка з часом може стати матір'ю. Тут дитина навчається сімейного життя, пізнає традиції, долучається до виконання обов'язків, навчається самостійності. Допомагаючи матері у щоденному житті, пізнає взірці природного життя, обов'язки і навчається відповідальності за інших мешканців. Дитина має можливість подолати прогалини в освітній сфері, розвивати особисте зацікавлення і здібності на заняттях, організованих на території СОС-дитячого містечка чи поза ним. Тут діти навчаються справжніх цінностей, діляться обов'язками, налагоджують зв'язки, які часто тривають усе життя. Кожна дитина має бути оточена любов'ю. Через любов і підтримку можна зняти травми, залишені у психіці, будуючи довіру. Діти вчать довіряти іншим і вірити у себе, можуть визначити і сповна використати свій потенціал. Кожна дитина заслуговує на те, щоб її вислухали і сприйняли серйозно.

Поширеними формами діяльності СОС-дитячих містечок у Польщі є заняття (корекційні, логопедичні, соціально-терапевтичні), які мають на меті підготовку до суспільного життя, а також екскурсії, імпрези, спортивні змагання, зустрічі тощо. Участь у підготовці і проведенні беруть також місцеві жителі. Часто ці форми роботи проводять спільно вихованці містечка і громадськість. Виховною роботою займаються матері, тітки, педагогічні працівники і психолог. Практикуються такі методи: моделювання, навіювання, наслідування, робота в групах, метод самоуправління, метод Марії Монтесорі, руховий метод Вероніки Шерборне, яка через розвиток за допомогою руху свідомості власного тіла і навколишнього простору, рухову справність, поділ простору з іншими особами й налагодження з ними близького контакту за допомогою руху й дотику, впливає на емоційну, пізнавальну сферу дитини.

Залежно від потреб дітям надають психолого-педагогічні поради. Психологи практикують діагностичні методи, проводять терапевтичні, психоедукаційні заняття щодо залежностей від алкоголю, тютюну, наркотиків. Логопеди проводять заняття за методикою М. Монтесорі для дошкільнят, логопедичні заняття. Діти розвивають самодіяльність, удосконалюють почуття, збагачують мовні та комунікаційні компетенції, завдяки чому стають зрілими у соціальній сфері. Педагоги проводять профілактичні і дидактично-виховні заняття з різних предметів, найчастіше математики, польської та англійської мов.

У СОС-дитячому містечку функціонує самоврядування. Його очолює опікун, якого вибирають діти з числа працівників містечка. Для містечка у Красніку традиційними є проведення акції "Миколай про тебе не забуде", "День творчості", лотарей, імпреза "Біг за усмішкою", видання газети "Веселе містечко" ("Wesoła Wioska") та ін.

Зазначимо, що СОС-дитяче містечко не може бути ідеальною опікунською установою, хоча б через відсутність життя з біологічними батьками, у природній сім'ї. Ніколи повною мірою ніхто не замінить власних, природних, люблячих батьків. Однак містечко дає можливість на щасливе дитинство, нормальний розвиток, можливість бути разом з рідними братами і сестрами. Виховання у містечку також

має позитивні і негативні сторони. Про це говорять і працівники, і вихованці містечок. Це знайшло висвітлення і в низці наукових публікацій. Зокрема, М. Лобоцький до позитивних сторін опіки і виховання дітей відносить: надання дітям права постійного проживання до досягнення 14 – 15 року життя; спільне проживання з біологічними братами і сестрами; організація способу життя, що базується на звичаях і традиціях сім'ї; надання дітям можливості користуватися послугами, які надають школа, лікувальні заклади, освітні установи, заклади культури, релігії, рекреації тощо; налагодження і підтримка безпосередніх контактів вихованців зі своїми біологічними батьками і родичами; дбайливий догляд за кожним будинком, подвір'ям, здебільшого за квітково-овочевою грядкою [4: 37]. І. Кешковська до позитивних сторін виховання відносить доброзичливу атмосферу, суб'єктивне трактування вихованців, турботу про прищеплення їм основних цінностей, перевагу непрямих методів виховання та ін. [5: 15].

В. Ковальський, який був ініціатором заснування СОС-дитячого містечка у Красніку і сім років його директором, до негативних сторін виховання відносить відсутність батька, двоступеневий характер виховання (появу у вже створеній сім'ї нових дітей), інституційний характер СОС-дитячого містечка, ідея пробудження співчуття як засіб пошуку фінансових засобів [3: 43–47]. Важко також погодитися із припущенням, що батька у дитячому містечку може замінити директор. Це малоймовірно, хоча б з огляду на кількість вихованців. Директор має багато інших обов'язків, а безпосередні його контакти з дітьми часто обмежені. Не вихід із ситуації – компенсувати батька присутністю педагога, психолога, логопеда або лікаря [4: 37].

У СОС-дитячому містечку відносини між матір'ю та дитиною мають велике значення. Зі сторони СОС-дитячого містечка створився процес відокремлення неповноцінних відносин матері та дитини. Сконцентроване материнське виховання приховує небезпеку абсолютизувати, ідеалізувати відносини матері та дитини. Проблемою є не настільки неповноцінна заміна сім'ї, яка сформована ідеологією СОС-дитячого містечка, а те, що незважаючи на допомогу в процесі виховання інших працівників дитячого містечка, відносини між матір'ю та дитиною є занадто тісними. Як наслідок, у хлопців та дівчат виникають невпевненість у собі, негативний образ про себе, залежність у думках та діях, недостатньо уміння для самовизначення та задоволення своїх бажань, схильність до фемінізації. Негативні наслідки не стільки проявляються на дівчатах, скільки на хлопцях, адже саме їм необхідне спілкування з батьком (чоловіком).

Відсутність батька у СОС-дитячому містечку не компенсує навіть найретельніший і вдалий вибір матері. Як засвідчує опитування, діти відверто запитують, чому немає батька або ж шукають через СОС-матерів кандидата на нього. Надають перевагу гостям чоловічої статі. Матері, однак, не бачать можливості однозначного розв'язання цієї ситуації. Частина схильється до надання роботи подружжям. Інші стверджують, що чоловік психічно не витримає щоденного життя у містечку. Деякі схвалюють так звану змішану модель, тобто створення сімей і подружжями, і самотніми жінками. Інші матері рішуче відкидають цю ідею, визнаючи, що це призвело б до зайвого напруження і погіршувало б загальну атмосферу. Щоб виховати мужні риси, СОС-матері пропонують долучати до різноманітних занять винятково чоловіків, що допомагають у СОС-дитячому містечку. Одночасно організовувати дітям зустрічі зі своїми батьками, братами, друзями і знайомими, підтримувати такі контакти. Частину канікул проводять з дітьми у власних сім'ях, щоб показати, як вони функціонують. Однак матері розуміють, що не можуть дати дітям всього, чого вони потребують для нормального розвитку, але стверджують, що дають їм набагато більше, ніж найкраще організований будинок дитини [5: 16].

Ще однією засадою СОС-дитячих містечок у Польщі є наступність у наданні опіки дітям. Молоді люди, які досягли 14 – 15 років, залишають СОС-дитяче містечко, переходять до будинку молоді у Люблін або в житлове співтовариство в Красніку. Будинок молоді налічує три будівлі, дві з яких призначені для дітей (12 квартир). Третя будівля будинку – це спеціалізовані технічні і музичні лабораторії, театральний зал. Житлова спільнота – це дві чотирикімнатні квартири, розміщені у багатоквартирному будинку. В обох будинках продовжується реалізація завдань, розпочатих у СОС-дитячих містечках. Хоча у СОС-дитячому містечку у Красніку діти мають можливість проживати довший термін.

В останні десятиліття уряд Польщі надає всіляку допомогу сім'ї і дітям. Однак цього замало. Потрібна різноспрямована допомога-підтримка сім'ям, щоб мінімізувати проблему, що призводить до їхньої дисфункції, а, як наслідок – до перетворення сімей на розсадник патології і соціального сирітства. На часі конкретна підтримка тих сімей, у яких винятково з погляду на вбогість забирають дітей до інституційних установ. Серед них – СОС-дитячі містечка, які можна зарахувати до опікунсько-виховних закладів сімейного типу. Це означає, що вони належать Міністерству соціальної політики, а безпосередній нагляд над ними здійснює староство через центр сімейної допомоги. У зв'язку з цим частина коштів на їхнє утримання надходить з бюджету держави. Якщо СОС-дитяче містечко належить до Міжнародної організації SOS-Kinderdorf, то майже половину становлять кошти з її фондів. Матеріальну підтримку часто надають спонсори не тільки з Польщі, а й інших країн світу [6: 322].

СОС-дитяче містечко підпорядковане раді товариства СОС-дитячих містечок у Польщі, а безпосередній нагляд за діяльністю сіл здійснює її директор. СОС-дитячі містечка функціонують на основі "Статуту товариства СОС-дитячих містечок у Польщі", "Правил товариства СОС-дитячих містечок у Польщі", "Статуту матері товариства СОС-дитячих містечок у Польщі", "Статуту тітки товариства СОС-дитячих містечок у Польщі", "Концепції опіки над молоддю товариства СОС-дитячих містечок у Польщі", "Стандарт Міжнародного товариства SOS-Kinderdorf", розпорядження Міністра праці і соціальної політики від 01.09.2000 р. з питань опікунсько-виховних інституцій та від 1.10.2001 р. про надання допомоги у підготовці до самостійності, продовження навчання і розвитку повнолітніх осіб із прийомних сімей та осіб, які вибувають з різних опікунсько-освітніх інституцій і будинків соціальної допомоги, виправних закладів, притулків для неповнолітніх, спеціальних навчально-виховних осередків, а також інших законів і приписів, що регулюють завдання у галузі соціальної допомоги.

Висновок. СОС-дитячі містечка у Польщі – це опікунсько-виховні інституції сімейного типу, які підпорядковуються Міністерству соціальної політики, а безпосередній нагляд над ними здійснює старство через центр допомоги сім'ї. Опікунсько-виховна діяльність СОС-дитячих містечок – це відносно нова концепція повної цілеспрямованої опіки, альтернативна до будинків дитини. В основу функціонування містечок покладено чотири основні принципи (СОС-мати, брати і сестри, будинок, СОС-дитяче містечко). Метою їх діяльності є забезпечення максимально наближених до сімейних умов життя, задоволення фізичних і психічних потреб дитини, підготовка до самостійного життя. Поширеними формами діяльності є корекційні, логопедичні, соціально-терапевтичні заняття, екскурсії, імпрези, спортивні змагання, зустрічі тощо. Працівники використовують такі методи: моделювання, навчання, наслідування, метод групової діяльності, метод самоуправління та ін. Навчальна діяльність сконцентрована на проведенні педагогами профілактичних і дидактично-виховних занять з різних предметів. СОС-дитяче містечко слугує поліпшенню опікунсько-виховної діяльності, дає дітям можливість прожити безпечно і гідне дитинство, вселяє надію на щасливе майбутнє.

Перспективою подальшого наукового дослідження вбачаємо у висвітленні основних засад діяльності будинку молоді у Польщі та Австрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпенко О. (Чепіль О.). Педагогічні ідеї Германа Гмайнера в опікунській системі Польщі / Ореста Чепіль // Людинознавчі студії : [зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка] / ред. кол. Т. Біленко (гол. ред.), М. Чепіль (ред. розділу "Педагогіка") та ін. – Вип. 23. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. – С. 254–265.
2. Róg A. Fundacja "Maja" / Anna Róg // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 2004. – № 1. – S. 27–32.
3. Kowalski W. Wioski Dziecice SOS w świecie i Polsce. 1949 – 1999 / Wiesław Kowalski. – Kranik : Wydawnictwo Mad Graf, 1999. – 278 s.
4. Łobocki M. Wychowanie w Wioskach Dziecięcych / Mieczysław Łobocki // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 2000. – № 3. – 37 s.
5. Kieszowska I. Wioska w opinii matek / Ines Kieszowska // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 1999. – № 9. – S. 15–19.
6. Róg A. Wioska Dziecięca / Anna Róg // Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej / Pod red. J. Bragiela, S. Badory. – Opole, 2005. – S. 315–329.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Karpenko O. (Chepil O.). Pedagogichni idei Hermana Gmainera v opikunskii systemi Polshchi [Educational Ideas of Herman Gmainer in the Care System in Poland] / Oresta Chepil // Liudynoznavchi studii [Human Studies] : [zb. nauk. prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka] / red. kol. T. Bilenko (hol. red.), M.Chepil (red. rozdil "Pedahohika") ta in. – Vyp. 23. – Drohobych : Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2011. – S. 254–265.
2. Róg A. Fundacja "Maja" / Anna Róg // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 2004. – № 1. – S. 27–32.
3. Kowalski W. Wioski Dziecice SOS w świecie i Polsce. 1949 – 1999 / Wiesław Kowalski. – Kranik : Wydawnictwo Mad Graf, 1999. – 278 s.
4. Łobocki M. Wychowanie w Wioskach Dziecięcych / Mieczysław Łobocki // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 2000. – № 3. – 37 s.
5. Kieszowska I. Wioska w opinii matek / Ines Kieszowska // Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze. – 1999. – № 9. – S. 15–19.
6. Róg A. Wioska Dziecięca / Anna Róg // Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej / Pod red. J. Bragiela, S. Badory. – Opole, 2005. – S. 315–329.

Карпенко О. Е. Опіка над дітьми у СОС-Детских деревнях Польши.

Стаття посвячена истокам становлення СОС-детских деревней в Польше, нормативно-правовому забезпеченню їх функціонування. Определены задачи, формы и методы попечительско-

воспитательной деятельности СОС-детских деревень. Раскрыто положительные и отрицательные стороны функционирования СОС-детских деревень и воспитания в них детей. Обращено внимание на роль СОС-матери в организации воспитательного процесса. Обоснованно пути решения проблемы опеки над детьми в Польше.

Ключевые слова: *ребенок, институциональная форма опеки, воспитание, СОС-мать, Польша.*

Karpenko O. Ye. Child Care in SOS Children's Villages in Poland.

Every nation has its own mechanisms of treating and overcoming orphanhood based on national traditions, culture, ethno-pedagogical principles of upbringing and education. Polish experience and institutional forms of care including SOS children's villages can be of use for Ukraine in improving its own system of orphan care.

Embracing existing practices is especially and vitally essential due to geographical proximity of the two countries.

The article provides an analysis of scientific papers and institutional forms of care which the author was able to study as a Layne-Kirkland scholarship holder at Adam Mickiewicz University (Poznań) and assesses the grounds for formation of SOS children's villages in Poland. The villages function was to create preconditions for family-like education and all-round development, satisfy children's physiological and psychological needs, prepare them for independent life and assist children in envisioning of their own future. The role of the SOS-mother appears to have been crucial in the child's rearing and development. The article also addresses the educational function of SOS children's villages. The educational potential of SOS children's villages, their advantages and disadvantages have been reviewed. Their activities generally fall under several common categories: corrective, speech and social therapy, excursions, presentations, sports contests, meetings, etc. The methods of education include that of modeling, suggestion, imitation, education through work, team activity, self-government, etc. Children participate in amateur talent groups; improve their linguistic and communicative competence. Education is provided in the form of preventive and didactic lessons in different subjects. SOS children's villages serve for improvement of educational activities and give children hope for happy childhood. The article outlines tasks, forms and methods of education and care in SOS children's villages.

Key words: *a child, an institutional form of care, education, SOS mother, Poland.*